

Սոնա Ներսիսյան, պ.գ.թ.
ՀԱԻ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՑԻ ԵՒ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆՑԻ ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐԱԿ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ՝

Վերջին տարիներին ՀՀ-ում դիտվում է աննախադեպ խոշոր խմբերով այլազգի ներգաղթյալների հոսք ՌԴ-ից, Հնդկաստանից, Ուկրաինայից, Բելառուսից, ինչպես նաև Լիբանանից և այլ երկրներից: Կարևոր է հետևել, թե ինչպես են ներգաղթյալները հաղթահարում առաջնային հարմարման փուլը, ինչպես են *ինսերգրում*¹ հայ հանրությանը, որոնք են այս գործընթացի ուսումնասիրման ընթացքում շեշտադրվելիք հիմնական հարցերը: Սույն հոդվածում փորձ է արվում հասկանալու ՀՀ-ում ներգաղթյալների *ինսերգրման* փորձառությունը, դրա իրավական ու մշակութային նախադրյալները, ինչպես նաև նրանց տեղաբաշխման հարցերը, մասնավորապես՝ վերլուծել առավել խոշոր խումբ կազմող ռուսաստանցիների և հնդկաստանցիների օրինակները:

Հետազոտությունն իրականացվել է փաստաթղթերի վերլուծության և կիսաձևայնացված հարցազրույցի մեթոդների կիրառմամբ: Ընտրանքի ձևավորման ժամանակ կիրառվել է քվոտային մեթոդը: Հարցազրույցներն արվել են ՀՀ-ում՝ 2021–2023 թթ., իրականացվել է շուրջ 85 հարցազրույց (N° 1–85)²:

*Հիմնաբառեր*³՝ ներգաղթ, այլազգի ներգաղթյալ, ինտեգրում, տեղաբաշխում, սոցիալ-մշակութային կյանք:

Ներածություն

Տարբեր ժամանակներում ներգաղթյալների հոսքի մեջ բարդ է տարբերակել հայ կամ այլազգի լինելու հանգամանքը, քանի որ վիճակագրությունն իրականացվել է միայն քաղաքացիության հիման վրա: Սակայն այս հոդվածի շրջանակում ընդգծվում է ուսումնասիրվող խմբի ազգային պատկանելության բնութագրիչը:

Տեղափոխության արդյունքում մի շարք հարցեր են ծագում թե՛ ներգաղթյալների և թե՛ ընդունող հանրության շրջանում: Որպես կանոն, այլազգի ներգաղթյալները *ինսերգրման* փուլում բախվում են մի շարք խնդիրների.

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԲԿԳԿ 22YR-6A037 ծածկագրով «Այլազգի ներգաղթյալների սոցիալական ինտեգրման փորձառությունը Հայաստանում. իրավիճակ և զարգացումներ» գիտական նախագծի շրջանակում: Որպես թիրախային խումբ ընտրվել են 2019–2023 թթ. ՀՀ տեղափոխված ռուսաստանցի և հնդկաստանցի ներգաղթյալների խմբերը:

² Հարցազրույցները վարել են պ.գ.թ. Լ. Տանջյանը և պ.գ.թ. Ս. Ներսիսյանը: Պահպանվել է տեղեկատու անձանց ներկայացվածություն՝ սեռատարիքային, ծագման և տեղաբաշխման բնակավայրի, զբաղվածության ցուցանիշներով:

1) իրավական. ՀՀ սահմանադրական կարգի, պետաիրավական, քաղաքական համակարգի, մարդու և, մասնավորապես, ներգաղթյալների իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ անտեղյակություն ու դրանից բխող մի շարք խնդիրներ,

2) մշակութային. հայաստանյան հանրության մեջ ընդունված արժեքների, սովորույթների և վարքագծի կանոնների վերաբերյալ անտեղյակություն ու դրանից բխող մի շարք խնդիրներ,

3) սոցիալ-տնտեսական. երկրում առկա և իրենց համար հասանելի զբաղվածության, օժանդակության, կրթական, առողջապահական, սոցիալական ծրագրերի վերաբերյալ անտեղյակություն ու դրանից բխող մի շարք խնդիրներ,

4) տեղաբաշխում. ՀՀ-ում ներգաղթյալների տեղավորման հետ կապված խնդիրներ և դրանց սոցիալական հետևանքներ:

Միջավայրային ազդեցության տեսանկյունից կարևոր է, թե ներգաղթյալները որտեղ են տեղավորվում, որ համայնքներում, բնակավայրերի հատկապես որ հատվածներում, արդյոք վարում են հոծ, թե ցրիվ կենսագործունեություն, համախմբում են արդյոք իրենց *ռեսուրսները*, կարողանում են հաղորդակցվել տեղացիների հետ, ևն:

Հայաստանում երբեք չի կատարվել օտարերկրյա քաղաքացիների *ինտեգրման* կարիքների քաղաքականության բացերի համապարփակ գնահատում: Այս առումով կարևոր է հասկանալ նրանց ներգաղթի, հարմարման, *ինտեգրման մեխանիզմները*, բացահայտել խնդիրները: Իրականում ՀՀ-ը կարողացել է *ինտեգրել* ներգաղթյալների փոքր հատվածին միայն, ինչը հուշում է, որ նրանց *ինտեգրման մեխանիզմները* բավարար արդյունավետ չեն գործել:

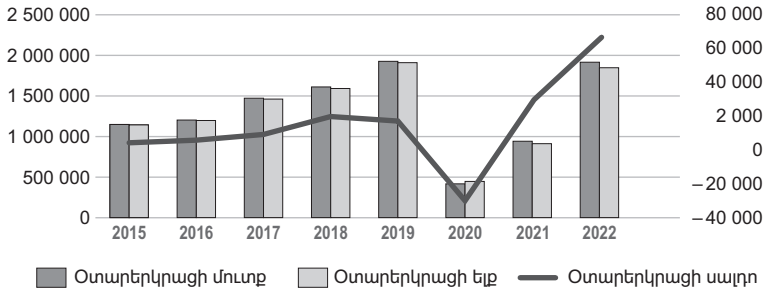
Ընդհանուր պատկեր

2022թ. սկսված ռուս-ուկրաինական պատերազմի արդյունքում տասնյակ հազարավոր ռուս, ուկրաինացի, բելառուս, նաև հայազգի ներգաղթյալներ տեղափոխվեցին ՀՀ: Այսպես, 2022-ի առաջին կեսին միայն՝ ավելի քան 40.000 ներգաղթյալ է եկել ՌԴ-ից³ [իմմտ. գծ. 1]: Նրանց ազգային կազմը հիմնականում ներառել է ռուսներ, ուկրաինացիներ, բելառուսներ, հրեաներ ևն, որոնք Հայաստան են եկել աշխատելու, ապրելու նպատակով՝ շատ դեպքերում տեղափոխելով իրենց ֆինանսական միջոցները, ունեցած *կապիտալը*:

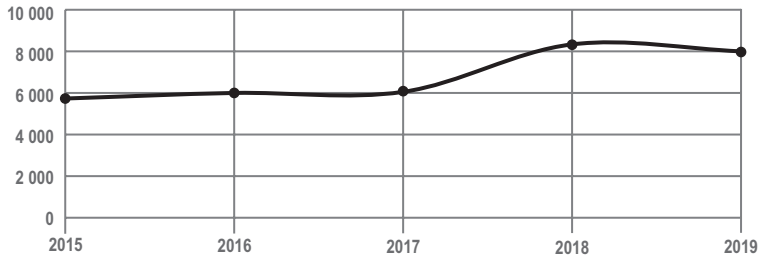
Վերջին տարիներին, սակայն, ՀՀ մուտք գործող ներգաղթյալների հոսքերը չեն սահմանափակվել միայն զանգվածային հարկադիր տեղահանվածներով: Նրանց զուգահեռ, 2010-ից սկսած՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կացության մշտական, ժամանակավոր կամ հատուկ կարգավիճակ է ստացել աշխարհի 128 երկրից ժամանած ավելի քան 34 հազար օտարերկրացի⁴:

³ Հարությունյան Ս., Այս տարվա առաջին կիսամյակում Հայաստանում հաստատվել են մոտ 40 հազար ռուսաստանցիներ // Ազատություն, 2022 (օգոստոսի 3) <https://www.azatutyun.am/a/31972168.html>, (դիտումը՝ 15.10. 2023):

⁴ ՀՀ կառավարության նիստի արձանագրությունից քաղվածք (21.06.2016) <http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=86028> (դիտումը՝ 10.10. 2023):

Գծապարկեր 1. Օգտարերկրացիների կողմից ՀՀ սահմանափակումների պարկերը 2015–2022 թթ. (բացարձակ թվերով)

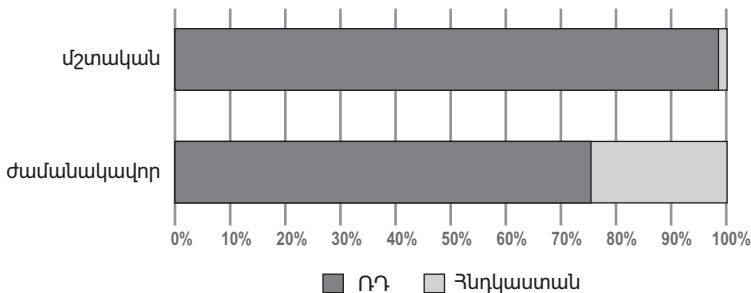
Գծապարկեր 2. ՀՀ-ում կացության որևէ կարգավիճակի իրավունք ստացած օգտարերկրյա քաղաքացիների թվի դինամիկան 2015–2019 թթ. (բացարձակ թվերով)

Աղյուսակ 1.
ՀՀ-ում կացության կարգավիճակ ստացած օգտարերկրացիների թիվը 2022 թ. ըստ կացության կարգավիճակների (բացարձակ թվերով)

քաղաքացիության երկիրը	ժամանակավոր	մշտական
ՌԴ	6665	1897
Հնդկաստան	2182	30
Իրան	1353	254
Ուկրաինա	201	184
Վրաստան	163	209
Լիբանան	157	138
Սիրիա	128	101
Բելառուս	186	38
Հորդանան	189	10
ԱՄՆ	94	87
Չինաստան	177	2
Ղազախստան	85	45
Շրի Լանկա	123	–
Ֆիլիպիններ	95	9
Իրաք	84	10
քաղաքացիություն չունեցող	6	5
այլ երկրներ	990	260

ՀՀ-ում օրինական բնակություն հաստատելու համար ներգաղթյալները կարող են դիմել կացության երեք կարգավիճակներից որևէ մեկը ստանալու համար՝ ժամանակավոր, մշտական կամ հատուկ: Հետևելով մինչպատերազմական և մինչհամաճարակային վիճակագրությանը՝ կարող ենք արձանագրել օրինաչափ *դինամիկան* համեմատաբար կայուն պայմաններում [գծ. 2]: 2019-ի ընթացքում 7986 օտարերկրյա քաղաքացու տրվել է Հայաստանում որևէ կարգավիճակի կացության իրավունք (2018-ին՝ 8330, 2017-ին՝ 6042, 2016-ին՝ 5949 և 2015-ին՝ 5722): Այստեղ կարող ենք տեսնել տարեցտարի աճող դրական *դինամիկա*:

ՀՀ-ում կացության այս կամ այն կարգավիճակ ստացող օտարերկրյա քաղաքացիների մեջ գերակշռում են ՌԴ, Հնդկաստանի, Իրանի քաղաքացիները [աղ. 1]: Կենտրոնանալով ՌԴ-ից և Հնդկաստանից ներգաղթած քաղաքացիների տվյալների վրա՝ նկատում ենք, որ հսկայական խզում կա ժամանակավոր ու մշտական կացություն ստացածների միջև [գծ. 3]: Սա անմիջականորեն կապված է նրանց ներգաղթի պատճառների ու պայմանների հետ:

Գծապատկեր 3. ՀՀ-ում կացության կարգավիճակ ստացած՝ ՌԴ և Հնդկաստանի քաղաքացիների հարաբերակցությունն՝ ըստ կացության կարգավիճակների (2022 թ.)

ՀՀ-ում ալյազգիների ինտեգրման իրավական նախադրյալները

Բնակչության *միգրացիան* ՀՀ-ում կարգավորվում է *միգրացիոն* ռազմավարության ծրագրով, որ հիմնված է ներգաղթյալների և փախստականների իրավունքների միջազգային հաստատված սկզբունքների և չափանիշների վրա: ՀՀ *միգրացիոն* քաղաքականության հիմնական նպատակն է՝ բարելավել օրինական *միգրացիայի* գործընթացը՝ պարզեցնելով ՀՀ մուտքի *ռեժիմները*, հստակեցնելով կացության կարգավիճակի տրամադրման գործընթացները, կարգավորելով օտարերկրացիների աշխատանքային պայմանները ՀՀ-ում և աջակցելով կրթության միջազգայնացմանը:

Համաձայն «Օտարերկրյա քաղաքացիների մասին» ՀՀ օրենքի՝ օտարերկրացիները մուտք են գործում ՀՀ պետական սահմանի անցման կետերով, և նրանց համար սահմանվում են կացության հետևյալ կարգավիճակները.

ա) ժամանակավոր. տրվում է յուրաքանչյուր օտարերկրացու, եթե նա հիմնավորում է, որ գոյություն ունեն ՀՀ տարածքում մեկ տարի և ավելի ժամկետով իր բնակվելը հիմնավորող հանգամանքներ:

բ) մշտական. եթե օտարերկրացին ապացուցում է ՀՀ-ում ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող կամ հատուկ կացության կարգավիճակ ունեցող ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի (ծնող, զավակ, եղբայր, քույր, տատ, պապ, թոռ) առկայու-

թյունը, ՀՀ-ում ապահովված է բնակարանով ու գոյության միջոցներով և մինչև մշտական կացության կարգավիճակ ստանալու համար դիմում ներկայացնելն օրենքով սահմանված կարգով առնվազն 3 տարի բնակվել է ՀՀ-ում կամ ազգությամբ հայ է կամ ՀՀ-ում իրականացնում է ձեռնարկատիրական գործունեություն:

գ) հատուկ. տրվում է ազգությամբ հայ օտարերկրացիներին, նաև ՀՀ-ում տնտեսական կամ մշակութային գործունեություն ծավալող այլ օտարերկրացիների (հոդ. 14)⁵:

ՀՀ-ում օտարերկրացիների կրթության, առողջապահության և աշխատանքի պայմաններն իրավական տեսանկյունից հավասար են բոլոր երկրների քաղաքացիների համար ու սահմանվում են միևնույն սկզբունքով: Օտարերկրացիներն իրավունք ունեն ազատորեն տնօրինելու իրենց աշխատանքային ունակությունները, ընտրելու մասնագիտության և գործունեության տեսակը, զբաղվելու ՀՀ օրենսդրությամբ չարգելված տնտեսական գործունեությամբ՝ պահպանելով ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված սահմանափակումները: Երաշխավորվում է ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով սահմանված աշխատանքային հարաբերությունների կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը՝ անկախ նրանց սեռից, ռասայից, ազգությունից, լեզվից, քաղաքացիությունից և աշխատողի գործնական հատկանիշների հետ չկապված այլ հանգամանքներից (հոդ. 22)⁶:

Սակայն սոցիալական միջավայրն ու մշակույթը առավել հարմար են ռուսների, քան հնդիկների համար: Ռուսաստանցիների *ինստեգրման* հարցում հսկայական դրական դեր ունի հայ հանրության մեջ ռուսերենի իմացության տարածվածությունը, ընդհանուր ետխորհրդային մշակույթի գոյությունը և, հետևաբար, հանդուրժող տրամադրվածությունը:

Ավելի նպաստավոր է իրավիճակը ՏՏ ոլորտի ներկայացուցիչների համար, ինչը վերաբերել է հատկապես 2022-ի փետրվարից տեղափոխվածներին: Նրանց զանգվածային ներգաղթը զուգահեռվել է առանձին կազմակերպությունների տեղափոխմամբ կամ դրանց մասնաճյուղերի հիմնումով և աշխատակազմի ֆիզիկական տեղափոխությամբ: Հատկապես ՏՏ կազմակերպություններն օգտվել են ՀՀ-ում ոլորտային արտոնություններից, քանի որ սա թիրախային ուղղություն է պետության համար: Արդյունքում կրկնակի դյուրացել է ոլորտի աշխատակիցների ներառումն ու հարմարումը հայկական միջավայրում:

Հնդկաստանցի ներգաղթյալների պարագայում առավել տարածված է ցածր որակավորում պահանջող աշխատանքային հատվածում ներգրավվելու խնդիրը: Այն ներկայումս իրականանում է առավել կազմակերպված կերպով, քան նախկինում էր, ինչի արդյունքում կարելի է նկատել հարմարման գործընթացի դյուրացում:

Հնդկաստանցի ներգաղթյալներ

Ներգաղթի հոսքերի մի տեսակ է աշխատանքային ներգաղթը, որն ակտիվացավ հատկապես 2017 թ. ՀՀ Կառավարության ընդունած երկու որոշումնե-

⁵ ՀՀ օրենքը օտարերկրացիների մասին ընդունված է 2006 թ. դեկտեմբերի 25-ին, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=73272> (դիտումը՝ 27.10. 2023):

⁶ ՀՀ օրենքը օտարերկրացիների մասին ընդունված է 2006 թվականի դեկտեմբերի 25-ին, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=73272> (դիտումը՝ 27.10. 2023):

րից հետո, որոնցով դյուրացվում էր Հնդկաստանի քաղաքացիներին մուտքի վիզայի տրամադրումը: Ըստ պաշտոնական վիճակագրության՝ 2018թ. ՀՀ մուտք է գործել 31.213 Հնդկաստանի քաղաքացի, իսկ ՀՀ-ից մեկնել է 27.490-ը: 2019թ. ՀՀ մուտք է գործել 38.735 Հնդկաստանի քաղաքացի և մեկնել է 39.181-ը, այսինքն՝ 446 անձ ավելին է մեկնել, քան եկել ՀՀ: Ժամանակավոր կացության կարգավիճակ ունեցող 5000 անձանցից 1562-ը եղել են Հնդկաստանի քաղաքացիներ, որոնցից 1325-ն ուսանողներ են: Իսկ մնացած՝ ավելի խոշոր հատվածը ՀՀ ներգաղթի նպատակ է ներկայացրել աշխատելու ցանկությունը: Կազմակերպված տեղափոխության պարագայում ներգաղթյալները դեռևս ծագման երկրից սկսած պատրաստ են լինում ՀՀ-ում առաջարկվող աշխատանքային պայմաններին:

Օտարերկրացիները, այդ թվում Հնդկաստանի քաղաքացիները, ՀՀ-ում աշխատելու համար պետք է ունենան աշխատանքի թույլտվություն, որի համար գործատուն դիմում է Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Զբաղվածության պետական գործակալությանը: Դիմելուց հետո գործակալությունը փորձում է ներկայացված թափուր աշխատատեղը համալրել նախ ՀՀ քաղաքացի գործազուրկների միջոցով և միայն համապատասխան աշխատող չգտնելու դեպքում տալիս է թույլտվություն՝ տվյալ աշխատանքի համար օտարերկրյա քաղաքացի վերցնելու:

Ուսումնասիրության տեսակետից՝ ՀՀ տեղափոխված հնդկաստանցի ներգաղթյալները, թերևս, ամենաբարդ խումբն են կազմում, որովհետև բազմազան են թե՛ ներգաղթի պատճառներով ու բնույթով, թե՛ էթնիկ, լեզվական, կրոնական պատկանելությամբ: Բացի այդ, նրանք որպես հանրային վարում են փակ կենսակերպ:

Այս խմբում ուրվագծվում են մի քանի հստակ շերտեր, որոնք միմյանց հետ կապեր չեն պահպանում, սակայն յուրաքանչյուր հատվածի ներսում սերտ փոխառնչություններ կան⁷:

Մի հատված է կազմում ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվողների խումբը. այն, օրինակ, մատուցման ոլորտում զբաղվում է ռեստորանային ձեռնարկատիրությամբ (հնդկական ուղղվածության) կամ Հնդկաստանից Հայաստան համեմունքների առևտրով: Իրադարձային դրվագներ կան, երբ ծագումով հնդիկ ներգաղթյալներն իրենց ձեռնարկությունները ծառայեցնում են սոցիալական-բարեգործական նպատակների: Նման օրինակները ցայտուն ցույց են տալիս այս խմբի թիրախավորած տեղը/դիրքը հանրության կառուցվածքում *ինսերգրման* համար՝ սոցիալական որոշակի հարցերին արձագանքելու կամ մասնակցելու պատրաստակամությամբ ու նախաձեռնությամբ:

Հարկ է նշել, որ այս խումբը ևս իրեն առանձնացնում է մնացյալ խմբերից: Օրինակ, մեր տեղեկատու անձանցից մեկի խոսքով՝ *«Ես Հիմալայների լեռանից եմ, այդ պատճառով չեմ շփվում «սևերի» հետ: Միգրացի ձեռք համար*

⁷ Այսպես, հնդիկ ներգաղթյալները տևական ժամանակ, դեռևս հորհրդային Հայաստանի ժամանակաշրջանից հայտնի են եղել որպես ուսանող, ընդ որում՝ հստակ բժշկական ուղղվածության: Սրա պատճառները իրենք՝ հնդիկները բացատրում էին ՀՀ-ում հասանելի բարձր որակի բժշկական կրթությամբ (մինչև օրս չի փոփոխվել ՀՀ-ում ուսանող հնդիկների շարժառիթը): Այս խումբն իրեն առանձնացնում է մնացյալ խմբերից:

մենք նույնն ենք, բայց, հավատացեք, մենք շատ փառքեր ենք: Ես ու իմ ընտանիքն այնքան համարվում են քարձր խավի մարդիկ, չեմ ուզում ասել, թե մյուսները ցածր խավից են, բայց ես այնքան էլ նրանց հեռու չեմ շփվի: Բացի այդ, մեր կրոնն էլ է փառքեր: Այնպես որ, հա՛, մենք շատ փառքեր ենք»⁸:

Ըստ այլ հարցազրույցի՝ «Գիրքեք, մեզ մոտ շատ խառը մարդիկ են ապրում, նկատի ունեմ խառը ազգությամբ, կրոնով, լեզվով են: Հայաստանի նման չէ: Չսայած դուք էլ եք հաջողացնում փառքերություններ դնել փառքեր մարզերի մարդկանց միջև, երևի դա բնական մի բան է: Բայց դուք իրականում նույնն եք, իսկ մեզ միավորում է միայն նույն երկրից լինելը: Ես այսպես շփվում եմ միայն հարակ նպատակներով եկած մարդկանց հետ ու ընկերություն եմ կարողանում անել հաշված թվով մարդկանց հետ: Կարծում էի՝ որքան շատ մարդ գա այսպես, այնքան ավելի մեծ ընտրություն կունենամ շփվելու համար, սակայն այդպես չեղավ. շատ խառը մարդիկ եկան, ում հետ ընդհանուր բան համարյա չունեմ: Ես նույնիսկ չեմ հասկանում նրանց լեզուն: Տեսեք, ես Ձեզ հետ հայերեն եմ խոսում (չնայած, հասարակ ինչ-որ բաներ ճիշդ չեմ արտասանում), բայց ես ուզեցի ու կարողացա սովորել ձեր լեզուն, իսկ իրենցը՝ ոչ, որովհետև ինձ պետք չէ»⁹:

Այս խմբի ներկայացուցիչների ճշող մեծամասնությունը տեղավորված է Երևանում: Ուսանողներից շատերն օգտվում են ուսանողական հանրակացարաններից, իսկ մնացած հատվածը նախընտրում է համատեղ բնակարան վարձակալել:

Հնդիկ ներգաղթյալների մեկ այլ խումբ են կազմում ցածր որակավորում պահանջող կամ որևէ որակավորում չպահանջող աշխատանքի նպատակով ՀՀ տեղափոխվածները: Հատկանշական է նրանց ներգաղթի համեմատաբար կազմակերպված ձևը: Այստեղ հանդիպում ենք շղթայական գաղթի երևույթին, ինչը պարզ է դարձնում ակտիվ կապը *սյուրենցիալ* ներգաղթյալների հետ, ինչպես նաև մատնանշում ներգաղթի հստակեցված *մեխանիզմ*: Այս ուղղությամբ նկատելի է մի քանի աշխատանքային գործակալությունների ակտիվ գործունեությունը, որոնք համագործակցում են Հնդկաստանի գործակալությունների հետ: Դրանք հավաքագրում և ուղղորդում են հնդիկ ներգաղթյալներին՝ ՀՀ մեկնելու ու աշխատելու համար: Հիմնականում նրանք ներգաղթում են ընկերների, ազգականների կամ թեկուզ հեռակա ծանոթների խմբերի հետ և ՀՀ-ում, որպես կանոն, տեղավորվում են միասին նույն բնակավայրում, հաճախ նույն տանիքի տակ: Հետաքրքիր է, որ հաճախ գործատուն ինքն է հոգում ներգաղթյալ աշխատակիցների տեղավորման հարցը, ինչի արդյունքում կարելի է նկատել հնդիկ աշխատանքային ներգաղթյալների *դիսկրեթ* տեղակայում ՀՀ ողջ տարածքում: Ստացվում է՝ նրանք ցրվա բնակվում են ՀՀ տարբեր մարզերում, սակայն միևնույն բնակավայրի մեջ բավական հոծ են տեղավորված: Այս հանգամանքը, ինչպես նաև տեղի մշակույթի, լեզվի, դավանանքի տարբերությունները հարկադրում են նրանց սոցիալապես մեկուսանալու ողջ հանրությունից և «պարկուճավորվելու»՝ ինքնաներփակվելու:

⁸ Երևան, 2023 թ., հունիս, հարցազրույց № 25:

⁹ Երևան, 2023 թ., հունիս, հարցազրույց № 30:

Այս երևույթը, սակայն, բնութագրական է հնդիկ ներգաղթյալների մյուս հատվածների համար ևս:

Ռուսաստանցի ներգաղթյալներ

Հայ հանրությունը սովոր է ռուսներին տեսնելու զբոսաշրջիկի կարգավիճակում, սակայն վերջին խոշոր հոսքերը զբոսաշրջային չեն եղել, թեև որոշ կայուն ներգաղթյալներ ներկայանում են որպես այդպիսին: Վերջին տարիներին ռուսաստանցի ներգաղթյալների հոսքը ՀՀ իր քանակով աննախադեպ է. միայն մշտական կացության կարգավիճակ ունեցող 7482 անձանցից 3680-ը եղել են ՌԴ քաղաքացիներ:

Այս աճն ազդում է ՀՀ հանրության վերաբերմունքի վրա. մասամբ դժգոհություն է առաջանում, քանի որ հայ հանրությունը լայնածավալ «այլազգի, այլ մշակույթի» ուղղակի ներհոսքն ընդունելու փորձ չունի, իսկ ռուսական մշակույթը որքան էլ հասկանալի է, սակայն մնում է «օտար»: Մյուս կողմից, ՌԴ ներգաղթյալների մեծածավալ ներդրումները և (կամ) ուղղակի կարճաժամկետ և միջնաժամկետ ծախսերի շրջանառությունը դրական ազդեցություն են ունենում ՀՀ տնտեսության վրա:

Պատկերն ու գնահատականները տարբեր են տնտեսական գործունեության տարբեր առումներով: Օրինակ՝ անշարժ գույքի գների սրընթաց աճը դրական է ազդում ՀՀ հանրության ֆինանսական վիճակի վրա, բայց առաջացնում է ռուսաստանցիների հանդեպ բացասական վերաբերմունք, իսկ ՏՏ ոլորտի զարգացումները դրական են ազդում երկու կողմի վերաբերմունքի վրա: Այնուամենայնիվ, տնտեսությունը բազմազործոն է և փոխկապակցված, և վերաբերմունքը գնահատելիս հնարավոր չէ հույս դնել միայն մեկ ոլորտի *խնդիր* վրա: Հետևաբար, ավելի բազմազան և հեռահար ապագայի վերաբերմունքի հետևանքները հասկանալու համար պետք է հաշվի առնել նաև դրամական, սպառողական, ներդրումային և այլ ոլորտների փոփոխությունները¹⁰:

Ժամանելով ՀՀ՝ ՌԴ ներգաղթյալներն իրենց ֆինանսական սահմանափակման հարցը կարողացան լուծել հենց օդանավակայանում. հնարավոր եղավ իրականացնել փոխանցումներ, արժույթի փոխանակում MIR քարտով կամ ռուսական հաշիվներ՝ օդանավակայանում տեղակայված բանկերի կամ ֆինանսական խորհրդատուների միջոցով: Նրանք կարողացան 1–2 օրվա ընթացքում ստանալ հայկական գրանցում, այնուհետ մեկնել երրորդ երկիր կամ նույնիսկ վերադառնալ ՌԴ՝ շարունակելու կամ ավարտին հասցնելու իրենց աշխատանքը: Այս խմբին պայմանականորեն կարելի է անվանել «սուպեր տրանզիտ», քանի որ նրանց չի հաջողվում որևէ սոցիալ-մշակութային ենթատեքստ ունենալ:

ՌԴ ներգաղթյալների ճնշող մեծամասնությունը ՀՀ է տեղափոխվել միայնակ՝ առանց ընտանիք: Նրանք հիմնականում բնակվում են Երևանում՝ ինչպես քաղաքի կենտրոնում, այնպես էլ ծայրամասերում, մեծ հոսք է եղել նաև

¹⁰ Abrahamyan 2023; Poghosyan 2023;
Russia-Ukraine War: 2022 Witnesses a Fourfold Growth in Money Transfers from Russia to Armenia // Ampop Media, 2022 (April 26) <https://ampop.am/en/how-the-wholesale-electricity-market-works-in-armenia/> (ղիտումը՝ 22.05. 2023):

դեպի Գյումրի, Վանաձոր, Դիլիջան քաղաքներ: Որոշ տարօրինակ դեպքեր կան, երբ ՌԴ ներգաղթյալները բնակություն են հաստատել տարածաշրջանային փոքր քաղաքներում կամ գյուղերում:

Բարեկեցության մակարդակը տատանվում է՝ կախված հոսքերի ժամկետներից: Տնտեսական առումով՝ ռուսաստանցիները զգալի ակտիվություն են ցուցաբերել հատկապես ձեռներեցության և ՏՏ ոլորտներում: Սոցիալապես ՌԴ ներգաղթյալները կարողանում են գոնե իրենց նվազագույն բարեկեցությունն ապահովել: Հարկ է ընդգծել, որ ՀՀ-ում գործազուրկ ռուսներ գրեթե չկան, քանի որ նրանք բոլորն ունեն աշխատանքային պայմանագիր կամ ինչ-որ վճարովի աշխատանք են կատարում այստեղ կամ արտերկրում:

Ռուսաստանցիների ակտիվությունը քաղաքական և քաղաքացիական ուղղությամբ աստիճանաբար մարեց՝ մոտելով ավելի լատենտային փուլ, որում նրանք իրենց ավելի հարմարավետ են զգում: Սակայն գտնվելով այստեղ՝ ռուսաստանցիները շարունակում են հետաքրքրվել ՌԴ-ով, այնտեղ տեղի ունեցող իրադարձություններով: Հանրային խոսույթն անընդհատ փոխվում է՝ կախված այն իրադարձություններից, որոնք պարբերաբար գերիշխում են:

Ունենալով համատեղ անցյալ՝ ետխորհրդային երկրներից տեղափոխված այլազգի ներգաղթյալները որոշակի ապահովություն են տեսնում հայաստանյան հանրային միջավայրում: Թեև ներգաղթի բոլոր ալիքներով եկածներն իրենց ներկայացնում են որպես ոչ-կրոնական մարդիկ, այդուհանդերձ նրանց ճշող մեծամասնությունը քրիստոնեություն է դավանում, իսկ լեզուն հասկանալի է տեղացիների հետ շփման համար: *Ինտեգրման* տեսանկյունից այս խումբն ունի որոշակի առավելություններ՝ ի տարբերություն հնդկաստանցի խմբերի, որոնք տարբերվում են իրենց լեզվական, կրոնական վարքով:

“For the first few months I felt like a tourist on vacation. Then at the beginning of this year and for a few more months, maybe six months, I felt like I was this emigrant and so on. And now this concept and boundaries have somehow blurred. It's as if I stopped identifying myself with some group. I am Russian by nationality, living abroad. ... it is possible that when everything is over, we can return. We admit this possibility, we do not burn bridges”¹¹.

Հատկանշական է, որ ռուսաստանցիներն իրենց ներգաղթի ու *ինտեգրման* փորձառությունից խոսելիս՝ կենտրոնանում են իրենց տեղափոխության փորձի վրա՝ շեշտադրելով խնդրի անհատականացումը: Չնայած նրանց գերակշիռ մասը տեղափոխվել է միայնակ, սակայն մուտքի վայրում՝ հայ հանրության մեջ ազգային կամ քաղաքացիության պատկանելության հիմքով խմբայնացում չի նկատվում: Կարելի է տեսնել որոշ առանձին խնդիրների շուրջ համախմբում, սակայն դրանք խիստ փոքրաթիվ են, սակավ ու իրավիճակային:

Այս պարագայում նրանք սահմաններ են գծում ոչ թե առանձին խմբերի միջև, այլ տեղացի հանրության հետ: Նրանք շարունակում են պատկանելություն փնտրել իրենց ելքի երկրի հանրության հետ և հետևելով ՌԴ իրավիճակին՝ փորձում են վերակառուցակցել ինքնությունը, վերագնահատել ՌԴ դերը

¹¹ Երևան, 2023 թ., հունիս, հարցազրույց № 18:

իրենց կարգավիճակի հարցում: Արդյունքում՝ ֆիզիկապես գտնվելով ՀՀ-ում և կազմակերպելով իրենց ժամանակավոր կամ մշտական կյանքն այստեղ, ռուսաստանցիները բավարարվում են *ինստեգրման* շեմային մակարդակով: Նրանք չեն տեսնում ՀՀ հանրության մեջ ավելի խորը *ինստեգրվելու* անհրաժեշտություն, և ստացվում է՝ ոչ թե ընդունող հանրության պահանջն է դրդում նրանց դիրքավորվելու ապագայի ծրագրման նպատակով, այլ՝ Ռուսաստանի պայմանները:

Եզրահանգումներ

Ներգաղթյալները՝ անկախ ելքի երկրից, քիչ են տեղեկացված Հայաստանի մասին: Նրանց պատկերացումները Հայաստանի ու հայ հանրության մասին միջնորդավորված են կամ լրացվում են մոտավոր տեղեկություններով: Դրանք հիմնականում կարծրատիպային են, *սիմվոլիզացված* կամ ընդհանրացված տարածաշրջանային մշակույթների մեջ, ինչի արդյունքում նրանց սպասումներն ու իրականությունը հաճախ չեն համընկնում:

Հնդկաստանցի ներգաղթյալները, որպես կանոն, նախընտրում են կիսել իրենց տարածքը միևնույն պատկանելության անձանց հետ: Արդյունքում նրանց խմբավորումները միտում ունեն ավելի ու ավելի գտվելու սոցիալական բնութագրիչներով: Չնայած դրան, հնդկաստանցի ներգաղթյալներն ունեն «օտար և յուրային»-ի ընկալում՝ լայն հանրության համեմատ: Կարելի է ուրվագծել անկայուն ու դեռևս ոչ այնքան որոշակի սահմաններ հնդկաստանցի ներգաղթյալների ու լայն հանրության միջև, սակայն շատ ավելի հստակ են նրանց սահմանները մնացած ներգաղթյալների հետ:

Հաշվի առնելով զարգացած հնդկական սփյուռքի փորձառությունը և հնդկական հանրության մեջ համայնքային կյանքի ավանդույթները՝ կարող ենք ակնկալել ՀՀ-ում հնդկաստանցի ներգաղթյալների առավել կազմակերպված կենսակերպ: Այդուհանդերձ, հնդկաստանցի ներգաղթյալները դեռևս չեն ձևավորել կազմակերպական կառույցներ, չկա ընդունող երկրի՝ ՀՀ մասին ընդհանուր ընկալում, և որևէ հարցի շուրջ չկա համընդհանուր համաձայնություն: Հետևաբար կարելի է ընդամենը արձանագրել նրանց ինքնակազմակերպական ներուժը և այդ ներուժն իրացնելու *ռեսուրսների* բացակայությունը:

Հայ հանրության մեջ հնդկաստանցի ներգաղթյալներն ունեն հարմարման լավ պատկեր, որը բնութագրվում է առավելապես նրանց զբաղվածությամբ, հանրության մեջ որոշակի դիրքավորմամբ, *կոնֆլիկտների* խիստ նվազ ցուցանիշով են: Ըստ նրանց ընկալումների՝ Հայաստանում հնդկաստանցի ներգաղթյալների վիճակը կարելի է նկարագրել «ապահով», «անվտանգ» բառերով: Սակայն *ինստեգրման* հարցում կարելի է նկատել երկկողմանի *դիսպարսիա*:

Եւ՝ ռուսաստանցիների, և՛ հնդկաստանցիների պարագայում, նրանք, ովքեր ունեն բարձրագույն կրթություն և երբևէ ճամփորդել են իրենց ծագման երկրից դուրս, ավելի լայն պատկերացում ունեն ՀՀ-ի մասին և հայկական միջավայրը դասում են երոպական պատկերում՝ համեմատելով այն իրենց երոպական ճամփորդությունների հետ: Սակայն ռուսաստանցիների շրջանում նրանք, ովքեր արտերկրյա զբոսաշրջության փորձ չունեն, ՀՀ-ը տեղավորում են Կովկասի պատկերում:

ՌԴ ներգաղթյալները նշում են, որ ՀՀ-ում հիմնական չեն հաստատվելու, քանի որ այն համարում են տարանցիկ երկիր: Միաժամանակ, նրանց ճնշող մեծամասնությունը համոզված է, որ չի վերադառնա ՌԴ: Շրջաններից եկած ներգաղթյալները Ռուսաստանը համարում են կայսերական կամ ետ-կայսերական երկիր և իրենց պատկերացումները տեղավորում են այդ գաղափարախոսության մեջ: Իսկ մեծ քաղաքների ներկայացուցիչներն ընդունում են, որ ՌԴ-ի կայսերական *խիջը* փուլովել է իրենց պատկերացումներում: Մյուս կողմից՝ ՌԴ խոշոր քաղաքներից եկածները ՀՀ-ը համարում են ետ-գաղութային երկիր և ընկալումների մեջ առաջնորդվում այս դիրքորոշմամբ:

ՀՀ հանրության համար այլազգի ներգաղթյալների ներկայությունը ստեղծում է իրավիճակ, որ կարող է բերել տնտեսական, որոշ չափով էլ՝ ենթամշակութային փոփոխություններ, բայց ոչ ավելի մեծ սոցիալ-մշակութային, ֆինանսատնտեսական կամ քաղաքական-քաղաքացիական փոխակերպումներ: Այստեղ որոշիչ դեր է խաղում այլազգի ներգաղթյալների սոցիալ-մշակութային ինքնաներփակումը:

ՀՀ-ը, իր հերթին, ներգաղթյալների համար չի իրականացրել որևէ հատուկ սոցիալական աջակցության ծրագիր, բացառությամբ աշխատանքի տոնավաճառների: Իսկ իրավական տեսանկյունից ՀՀ-ում էական փոփոխություններ չեն կատարվել, արդյունքում՝ ներգաղթյալների յուրաքանչյուր նոր խումբ նշում է միևնույն խնդիրները, որոնց բախվել է: Աճող ներգաղթի պայմաններում անհրաժեշտ են թիրախավորված մոտեցմամբ *ինստրիուցիոնալ* փոփոխություններ՝ սոցիալական հարմարման, *ինսերգրման*, տեղաբաշխման վերաբերյալ, որոնցում կներառվի ներգաղթի նախորդ փորձառության վերլուծությունը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

POGHOSYAN 2023

Poghosyan B.P., How Russian Migration Fuels Armenia's IT Sector Growth // ISPI, 2023 (November 3) <https://www.ispionline.it/en/publication/how-russian-migration-fuels-armenias-it-sector-growth-151311> (ղիտումը՝ 20.03.2024).

Abrahamyan G., The Shifting Real Estate Market // EVN Report համացանցային պարբերական, 2023 (April 26) <https://evnreport.com/economy/the-shifting-real-estate-market/> (ղիտումը՝ 15.02.2024).

Sona A. Nersisyan, Ph.D.

Institute of Archaeology and Ethnography, NAS of RA

EXPERIENCE OF INTEGRATION OF RUSSIAN AND INDIAN IMMIGRANTS IN ARMENIA

Keywords: immigration, foreign immigrant, integration, distribution, social-cultural life.

In recent years, bilateral active movements have been taking place in the Republic of Armenia (RA), first with the participation of Armenians as a result of the COVID-19 pandemic, then as a result of the 44-day war, as well as with the participation of foreigners against the backdrop of various international events, especial-

ly the Russian-Ukrainian war. During this period, an unprecedented flow of foreign immigrants in large groups from Russia, Ukraine, Belarus, as well as Lebanon and other countries has been observed in the RA. They have complemented the existing mosaic of foreign immigrants – such as Indians and Iranians, who had already settled in the RA. It is important to trace how immigrants overcome the stage of primary adaptation, how they integrate into Armenian society, what are the main issues that need to be emphasized when studying this process. As a rule, at the stages of integration, foreign immigrants face various legal, cultural, social-economic problems. From the point of view of environmental influence, it is important to analyze where immigrants settle, in what areas, especially in what parts of settlements, whether they lead a compact or diffuse lifestyle, whether they pool their resources, how they communicate with local residents, etc. This paper attempts to analyze the experience of immigrant integration in the RA, its legal and cultural prerequisites, as well as issues of their placement, in particular, to analyze examples of Russian and Indian immigrants who constitute the largest group.

Сона Араиковна Нерсисян, к.и.н.

Институт археологии и этнографии, НАН РА

ОПЫТ ИНТЕГРАЦИИ РОССИЙСКИХ И ИНДИЙСКИХ ИММИГРАНТОВ В АРМЕНИИ

Ключевые слова: иммиграция, иноэтнический иммигрант, интеграция, размещение, социокультурная жизнь.

В последние годы в Республике Армения (РА) происходят двусторонние активные движения, сначала с участием армян в результате эпидемии COVID-19, затем и в результате 44-дневной войны, а также с участием иностранцев на фоне различных международных событий, особенно российско-украинской войны. В этот период в РА наблюдается беспрецедентный поток иностранных иммигрантов большими группами из России, Украины, Беларуси, а также Ливана и других стран. Иммигрируя, они дополняют мозаику иноэтнических иммигрантов – индийцев, иранцев, уже ранее переехавших в РА. Важно проследить, как иммигранты преодолевают этап первичной адаптации, как они интегрируются в армянское общество, на каких основных вопросах необходимо акцентировать внимание при изучении этого процесса. Как правило, на этапах интеграции иноэтнические иммигранты сталкиваются с различными правовыми, культурными, социально-экономическими проблемами. С точки зрения влияния окружающей среды важно проанализировать, где селятся иммигранты, в каких районах, особенно в каких частях поселений, ведут компактный или диффузный образ жизни, объединяют ли свои ресурсы, как коммуницируют с местными жителями и т.д. В данной работе предпринята попытка осмыслить опыт интеграции иммигрантов в РА, ее правовые и культурные предпосылки, а также вопросы их размещения, в частности проанализировать примеры российских и индийских иммигрантов, составляющих самую большую группу.

Ներկայացվել է՝ 21.03.2025,

գրախոսվել է՝ 07.05.2025,

ընդունվել է՝ 10.07.2025: